

УДК 930.1(477):327(477+439)

Олег Калакура

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ МІЖВОЄННИХ РОКІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Стаття присвячена найбільш суперечливим аспектам українсько-польських стосунків у Галичині та Волині міжвоєнних років ХХ ст., зокрема висвітленню їх в історичній та політологічній літературі.

Ключові слова: українсько-польські відносини, сучасна українська історіографія, міжнаціональні конфлікти, міжвоєнні роки, Східна Галичина, Західна Волинь.

Підвищений інтерес суспільствознавців до українсько-польських взаємин як у минулому, так і в історичній перспективі, засвідчує наукову актуальність вивчення політичних, соціальних, культурних складових цих відносин, вплив історичних подій на сучасну міждержавну та міжнародну співпрацю, а також і на історіографічний процес. Загострена увага українських та польських істориків зосереджена, насамперед, на осмисленні надзвичайно складних подій, пов'язаних із збройним конфліктом наприкінці Другої світової війни, різних підходах до вшанування пам'яті його жертв, що диктує потребу наукового аналізу наявних поглядів стосовно причин і мотивів неоголошеної війни двох сусідніх народів, інспірованої третіми силами, насамперед Німеччиною та СРСР [1], неупередженого аналізу історіографії українсько-польських відносин у міжвоєнну добу. Історіографія українсько-польських взаємин міжвоєнних років, зокрема українська, далеко неоднозначна, оскільки в ній представлені праці як радянських і пострадянських істориків, так і представників нової генерації учених, які сформувалися в умовах незалежності України. Ці дослідження створені на різній джерельній і методологічній основі, а тому суттєво відрізняються науковим рівнем та ідейним спрямуванням. Аналіз історіографії означеної проблеми засвідчує наявність у ній кількох тематичних блоків, а саме: польсько-українські й радянсько-польські відносини, взаємини між радянськими поляками та українцями з поляками і українцями, які мешкали в Другій Речі Посполитій, становище українців у самій Польщі, характер протистояння між українцями та поляками на західноукраїнських землях. Саме найбільш суперечливим аспектам україно-польських стосунків у Галичині та на Волині, їхньому висвітленню в історичній та політологічній літературі присвячена ця стаття.

Більшість дослідників зазначають, що етнополітичний розвиток західноукраїнських земель, життєдіяльність тамтешніх поляків у міжвоєнну добу корінним чином відрізнялися від ситуації в радянській Україні. Східну Галичину та Західну Волинь інкорпорувала відновлена Польська держава і основний масив західноукраїнських поляків зосередився у Другій Речі Посполитій. При цьому, польські історики схильні глорифікувати її національну політику, наголошуючи на створенні сприятливих умов для розвитку української громади та її мирного співжиття з польським суспільством, замовчуючи, що влада не лише не забезпечила українцям повноти прав відповідно до міжнародних зобов'язань, але й вдавалася до протиправних методів їх денаціоналізації, позбавлення елементарних умов для національно-культурного розвитку. Порівняльний аналіз праць українських авторів: В. Комара, О. Красівського, М. Кугутяка, М. Кучерепи, С. Макарчука, М. Литвина, К. Науменко, П. Федорчака, В. Чоповського [2] і польських: Е. Коко, Л. Мрочка, М. Папіржинської-Турек, Т. Петрокевича, З. Торжецького, А. Чойновського [3] та ін. репрезентують як

деякі однакові підходи, так і принципи відмінності в оцінках національної політики Польщі у Східній Галичині та Західній Волині. Частина польських дослідників дотепер перебуває в полоні стереотипів на кшталт “Східна Малопольща”, “польські землі”, “наші всходні креси”, що мають геополітичний підтекст. Натомість у працях деяких українських істориків простежується синдром “одвічної ворожості Польщі”, успадкований від російської та законсервованій радянською історіографією, замовчування позиції тих польських політиків і громадських діячів, які виступали на оборону українства. На маргінесі досліджень істориків обох країн залишаються взаємини поляків та українців на рівні окремих родин, спільних поселень, побуту та господарського життя, а також ролі третіх сил в розпалюванні польсько-українського протистояння. Якщо поляки розглядають рішення Ради послів країн Антанти 14 березня 1923 р. про передачу Східної Галичини та Західної Волині до складу Другої Речі Посполитої як “акт історичної справедливості”, то українські науковці вбачають в ньому виправдання окупації краю, а дискримінаційну політику польської влади оцінюють як спробу полонізації українців і ліквідації тих політичних, національних і соціальних прав, що вони мали за часів Австро-Угорщини. Усе це призвело до загострення міжетнічного протистояння та зтяжної конфронтації, спричинило масовий рух українського опору, акти саботажу і навіть терору. Ситуація ускладнювалася й тим, що після утворення СРСР, утвердження режиму одноособової влади Сталіна, розгортання голодоморів і масових репресій значно погіршилися міждержавні відносини, а це негативно вплинуло на становище поляків у підрадянській Україні та українців у Польщі.

У контексті поставленої проблеми важливо виявити, як сучасна українська історіографія трактує корінні відмінності в суспільній свідомості поляків, які відновили і зберегли незалежність Польщі, та західних українців, які не лише втратили свою державність, але й опинилися під окупаційним режимом, як вона аналізує глибинні причини зародження міжетнічного конфлікту, характер, масштаби й альтернативи його уникнення, з’ясовує місце політичних партій та об’єднань в етнонаціональних процесах, вплив конфесійного чинника на українсько-польські стосунки. Ряд авторів вважає, що на настроях і психології західноукраїнського суспільства суттєво позначилися зміни у статусі його найбільших етнічних груп: поляки Галичини та Західної Волині долучилися до титульної нації і знову відчули себе “державним народом”, натомість українці, які становили більшість і проживали на своїй етнічній землі, з поразкою ЗУНР втрачали державність і перетворювалися на національну меншину, позбавляючись навіть тих обмежених прав, які вони мали в Австро-Угорщині [4, с. 262].

Зупинимось докладніше на розумінні українськими дослідниками етнонаціональних процесів у Східній Галичині та Західній Волині, де мешкав основний масив поляків західноукраїнського краю та найбільшої гостроти набуло польсько-українське протистояння, головна причина якого крилася в недооцінці польською владою ролі етнічного чинника в процесі розв’язання територіальних суперечок, антагонізмів, успадкованих від минулого, в її шовіністичній політиці, спрямованій на колонізацію та полонізацію краю, ущемлення прав і свобод українців. Уряд Другої Речі Посполитої у своїх геополітичних планах ігнорував як історичну українськість Галичини та Волині, споконвічне прагнення їхнього корінного населення до самовизначення та соборності, так і етнічний склад їх жителів. За тенденційно проведеним у вересні 1921 р. переписом населення Польщі у Східній Галичині українці становили 66,2 %, зокрема у Станіславському воєводстві – 70,2%, Тернопільському – 50,2 %, у Львівському (без приєднаних до нього західних повітів) – 35,9 % [5, 14–

16]. Поляки найменший відсоток становили у Волинському воєводстві – 10,9 % та на Поліссі. Незважаючи на фальсифікації, перепис засвідчив український етнічний характер регіону, показав, що лише у великих містах, зокрема у Львові, поляки становили більшість (62%).

Більшість сучасних українських істориків вбачає головну причину українсько-польського протистояння у намаганнях польських шовіністів трактувати Річ Посполиту як мононаціональну державу, насильно інтегрувати Східну Галичину та Західну Волинь до складу Польщі шляхом “доконаних фактів”. Автори вказують на заборону вживання термінів “українці” та “Галичина”, замість яких насаджувалися поняття “русини” і “Східна Малопольща”, було ліквідовано Галицький крайовий сейм, інститут намісництва, запроваджено єдиний у державі поділ на воєводства. Задля збільшення кількості поляків у краї до Львівського воєводства приєднувалися західні повіти з переважно польським населенням. Грубо порушувалася 109 стаття Конституції Польщі (1921 р.), що декларувала громадянам національні права, визнавала національні традиції, рідну мову спілкування, віросповідання. Ці та інші конституційні норми на практиці не виконувалися, влада закривала очі на масові факти дискримінації українців за етнічним принципом, на прояви національної нетерпимості, заохочувала переслідування учасників українського державотворчого руху, колишніх вояків Української галицької армії. Архівні документи і спогади, які у якості аргументів наводять українські дослідники, засвідчують масове звільнення українців із державних установ та адміністративних органів за відмову від прийняття присяги на вірність Другій Речі Посполитій. На всій території краю були введені надзвичайні суди, створювалися концтабори, провадилися облави, арешти, обшуки. Польська влада посилювала цензуру, наклала заборону на випуск українських газет “Громадський голос”, “Українська думка”, “Діло”, “Свобода”, “Воля” та ін. Усі ці антиукраїнські акції негативно впливали й на долю польського населення, оскільки значна його частина опинилася заручником шовіністичної політики влади та відчувала наростання ворожості з боку українців [6, с. 117].

У працях українських політологів доведено, що початковим засобом політичної інкорпорації краю польський уряд розглядав призначені на листопад 1922 р. вибори до сейму та сенату, намагаючись видати їх за референдум для підтвердження його “добровільного” входження до складу Польщі. У такий спосіб влада прагнула отримати дипломатичну підтримку анексії Східної Галичини та Західної Волині, але під тиском руху спротиву була змушена відкласти вибори до одержання санкції західних держав. Із тактичних міркувань почалася підготовка статуту про воєводське самоуправління для території зі змішаним населенням, при цьому було відхилено проект, запропонований для Східної Галичини країнами Антанти ще в 1919 р., яким вона розглядалася окремою провінцією зі своїм сеймом. В ухваленому “Законі про принципи загального воєводського самоуправління, зокрема Львівського, Тернопільського і Станіславського воєводств” (вересень 1922 р.), який мав вступити в дію через два роки, говорилося про створення воєводських сеймиків із правом приймати свої закони з наступним погодженням із головою Ради міністрів і санкцією президента. Призначений центральним урядом воєвода наділявся правом накладати вето на постанови сеймика, призупиняти їх дію, якщо, на його думку, вони суперечили державним інтересам. Хоча до компетенції воєводського самоуправління входили питання культури, освіти (крім вищої школи), віросповідання, місцевого будівництва, розвитку промисловості, сільського господарства, вони не могли вирішуватися, оскільки не забезпечувалися фінансово. Як показав час, уряд не збирався впроваджувати цей закон у життя, а використав його як засіб зняття політичної напруженості та заспокоєння

населення, а також для одержання підтримки західних держав щодо проведення виборів та офіційного визнання ними східних кордонів Польщі. Сучасні історичні розвідки стверджують, що за таких умов українські демократичні сили змушені були бойкотувати вибори, розгорнути саботажні акції та підготовку повстання, але наштовхнулися на шалений тиск із боку влади, поліції, військових гарнізонів. Переважна більшість українського населення, що визнають і польські дослідники, вибори проігнорувала: у Станіславському воєводстві в них взяли участь 32,1% виборців, у Тернопільському – 35,3%, у Львівському – 52,8% [7, с. 135]. До сейму було обрано п'ять послів за українськими списками на чолі з М. Ільківим, який представляв Українсько-Руську партію хліборобів ліберального спрямування, що не користувалася популярністю в українських колах. Польська дипломатія, маніпулюючи результатами виборів, домоглася суттєвих змін у ставленні західних держав на користь Другої Речі Посполитої, які виявляли дедалі більшу зацікавленість у створенні “санітарного кордону” із СРСР. Країни Антанти остаточно відмовилися від ідеї незалежної східногалицької держави та погодилися на включення Східної Галичини і Західної Волині до складу Польщі, але за умови надання місцевому населенню автономії. Рада амбасадорів західних держав передала Польщі юридичні права на володіння цим краєм і встановлення там воєводського самоуправління. При цьому було взято до уваги заяву про те, що Польща визнає етнографічні особливості Східної Галичини та погоджується на її автономний устрій. Проти рішення Ради послів рішуче виступили українські політичні партії, об'єднання, культурно-просвітницькі організації, а також президент ЗУНР Є. Петрушевич в екзилі. У Львові, Станіславі, Тернополі, Рівному, Луцьку, майже в усіх повітових містах пройшли багатолюдні мітинги-протести, на яких висловлювалася готовність боротися за скинення польського ярма і злуку з усім українським народом в одній соборній і незалежній державі. У відповідь на протести та заяви польський уряд на чолі з В. Сікорським розробив так звані “нові напрями” політики на східних кресах, які під маскою лицемірних обіцянок про створення українцям і білорусам сприятливих умов для національного та культурного розвитку передбачали “повне злиття східних кресів з державою”.

Дослідники українсько-польських взаємин не оминають того факту, що задекларована польським урядом концепція регіоналізації хоч і визнавала політичні, культурні та релігійні особливості краю, але не допускала національної консолідації українців східних земель. Як пріоритетне завдання держави розглядалась інтеграція Східної Галичини, Волинського та Поліського воєводств, що мала охопити всі сфери суспільно-політичного, господарського, культурного та духовного життя, сприяти асиміляції українського населення. Підтримуване урядом Товариство захисту східних земель сповідувало та намагалось реалізувати гасло “Польща передусім для поляків”. Крім того, влада всіляко заохочувала роз'єднання українського національно-демократичного табору, його поляризацію й ослаблення. Інтегрально-полонізаційна політика влади, не зважаючи на її різну конфігурацію, була визначальною для більшості політичних сил Польщі, насамперед правлячих кіл, протягом усього міжвоєнного періоду. У 1924 р. уряд впливової партії ендеків на чолі з В. Грабським ініціював закон про освіту, яким замість національної запроваджувалася так звана “утраквістична” (двомовна) школа з поступовим переходом на викладання польською мовою. Мовний закон вилучив українську мову зі сфери державних і самоврядних установ, сприяв подальшій полонізації шкільництва. Л. Зашкільняк та М. Крикун відзначають, що до 1930 р. кількість українських шкіл скоротилася з 2351 в 1924 р. до 716, натомість утраквістичних – зросла до 1793 [8, с. 450]. Майже третина українських дітей взагалі залишалася поза школою. У 1931 р. на східних теренах понад 38% населення віком старше 10 років було неписьменним.

Міжнаціональну напругу, на думку авторів низки праць, створювала і земельна реформа, що мала антиукраїнську спрямованість, оскільки за нею у східних воєводствах відчужувалися землі з маєтків понад 300 га і наділялися парцеляції неукраїнцям, переважно полякам, котрі переселялися із західних воєводств. Особливу напругу викликала польська колонізація українських сіл. За законом 1925 р. про парцеляцію великих маєтків понад 800 тис.га земель і лісів було розподілено між поляками, насамперед осадниками – колишніми офіцерами та вояками польської армії, службовцями лісового господарства. Вони розглядалися як опора влади в боротьбі з національно-визвольним рухом, що значно активізувався. У відповідь на репресивні дії польської влади посилилися еміграційні процеси. Із 1925 р. по 1938 р. із Західної України емігрувало в чужі краї близько 370 тис. чоловік, переважно українців. Уряд Польщі прагнув максимально впливати на еміграційні процеси і в еміграції вбачав “своєрідний клапан безпеки” [9, с. 128]. Натомість сюди прибували десятки тисяч польських колоністів, які, створювали свої військово-шовіністичні організації на зразок “Центральний союз військових осадників”, “Стрілець”, будували костьоли, тероризували українське населення. Кількість організованих військових осадників лише на Волині та в Західній Білорусії на початок 1929 р. досягла 7765 чол., а цивільний “Союз осадників” на всіх західноукраїнських землях налічував 16 тис. членів [10, с. 150].

Українські історики на конкретних фактах доводять, що польсько-українська конфронтація не послабилася і після травневого перевороту 1926 р., внаслідок якого реальна влада зосередилася в руках Ю. Пілсудського. Задекларована “санация” не призвела до оздоровлення політичного, морального та господарського життя суспільства, оскільки зміцнювалася унітарність держави, обмежувалися права і свободи громадян. Замість скомпрометованого курсу ендеків на примусову денационалізацію непольського населення, стала реалізовуватися федералістська програма “справедливого”, але “суворого” правління, яке продовжувало переселення поляків на Галичину та Волинь, ліквідувало органи українського місцевого самоврядування. Наступ реакції охопив й інші сфери суспільного життя, що викликало масові страйки, протести, демонстрації, які дедалі частіше набували антипольського забарвлення. Для придушення українського національно-визвольного руху влада вдавалася до репресій, поліційних погромів, позасудових розправ.

Новітні дослідження оцінюють загострення польсько-українського протистояння на західноукраїнських землях першої половини та середини 1930-х рр. як наслідок фашизації внутрішньополітичного життя Польщі, звуження демократичних інститутів, утвердження мілітарного режиму одноособової влади Ю. Пілсудського. Конституція 1935 р. закріпила авторитарну систему правління, значно розширила повноваження президента, карально-репресивних органів. Реформування влади супроводжувалося посиленням антиукраїнської спрямованості польської політики. Для боротьби з будь-якими проявами українського опозиційного, а також національно-культурного руху було створено спеціальний військово-поліційний Корпус охорони пограниччя [11, с. 172], що контролював усе життя в межах 50-кілометрової прикордонної смуги. Ще з осені 1930 р. уряд Польщі, мотивуючи необхідність “відплатних” дій у відповідь на численні протестні акції: саботаж, напади на поліційні ділянки, підпали майна польських власників, пошкодження телефонних і телеграфних ліній, вдався до репресивних заходів колективної відповідальності всього українського населення під гаслом “пацифікації” (вмиротворення). Їм передували арешти визначних українських громадсько-політичних діячів: О. Когута, В. Кохана, І. Ліщинського, Д. Палієва, В. Целевича та ін. Основну провину за організацію антипольських дій було покладено на Організацію

українських націоналістів (ОУН) та її структуру – Українську військову організацію (УВО). До каральних акцій, що тривали понад два місяці, було залучено більше тисячі поліцаїв, десять ескадронів військової кавалерії, всі місцеві поліцейні служби, бойовиків “Стрільця”. За підрахунками М. Швагуляка, за час “паціфікації” було арештовано 1739 осіб., із них 1143 віддано до суду, закрито сотні осередків “Просвіти”, українських молодіжних організацій “Пласт”, “Сокіл”, “Луг”, українські гімназії в Тернополі, Станіславі, Рогатині, багато шкіл, аматорських студій [12, с. 112–113]. Репресій зазнали всі українські політичні партії й об’єднання національно-демократичного та комуністичного спрямування. Влада проігнорувала їх протести, пастерське послання митрополита Греко-Католицької церкви А. Шептицького щодо припинення “паціфікаційної” політики. Лише після звернення українських послів і сенаторів до Ліги Націй було створено комітет для вивчення ситуації на західноукраїнських землях, ухвалено на основі його доповіді спеціальне рішення, яким засуджувалися дії польського уряду, однак він не прислухався до голосу світової громадськості. За прикладом Сталіна та Гітлера на теренах Польщі створювалися концтабори для політичних в’язнів. Лише в Березі Картузькій у 1936 р. перебувало понад 500 осіб. Зрештою, карально-репресивні дії лише посилювали антипольські настрої серед українського населення, сприяли зростанню його національної свідомості, але й ускладнювали життя місцевих поляків, підривали міжнародне реноме Польщі.

На переконання українського наукового співтовариства, осмислення життя поляків Галичини та Волині, динаміки польсько-українських взаємин, причин їх загострення не можливе без аналізу внутрішньополітичних процесів як в українському, так і польському таборах. Йдеться про помітні зміни форм і методів діяльності західноукраїнських політичних сил, що диктувалось новою суспільно-політичною ситуацією [13, с. 153]. Однією з особливостей зрушень в українському русі міжвоєнних років стало прискорене формування праворадикального крила. Виразником його націоналістичної течії виступала УВО, заснована за ініціативи колишніх старшин Армії УНР – членів Стрільцької ради Є. Коновальця, І. Андруха, В. Кучабського та ін. Її політичну програму було зорієнтовано на здобуття повної незалежності та соборності України, подолання будь-яких проявів як полонофільства, русофільства, так і радянофільства. Велику увагу вона приділяла зв’язкам із незалежницькими силами Наддніпрянщини, націоналістичним рухом за межами материкової України, але основним фронтом своєї діяльності розглядала Східну Галичину та Волинь [14, с. 19–21]. У відповідь на колонізаційно-асиміляторську політику Польщі, провід УВО, а згодом створена на її базі ОУН (1929 р.), поряд із пропагандою націоналістичної ідеї, вдавалися до актів саботажу, насилля та терору проти найбільш реакційних представників влади. За задумом проводу, пропагандистські, саботажні та терористичні акти мали трансформуватися в національну революцію з метою визволення від польського та більшовицького панування, відновлення самостійної соборної України. Терористичні дії ОУН стримували колонізаційні процеси, але посилювали антиукраїнські настрої польської громади та далеко неоднозначно сприймалися українським політикумом і кліром, піддавалися критиці з боку національно-демократичних партій, Греко-Католицької церкви.

Своєрідну роль в українсько-польських взаєминах відігравали політичні сили лівого спрямування, насамперед Українська радикальна й Українська соціал-демократична партії (УСДП). Захищаючи соціалістичну ідеологію, вони мали національний характер, підтримували гасло самостійності та незалежності України. Водночас у їх структурах стали формуватися групи, що шукали спільну мову з польськими соціалістичними силами, виявляли готовність до переговорного процесу і співпраці з Польською державою. Із радянських часів за

ними закріпилося тавро “угодовських”, хоча в багатьох питаннях їх позиція була прогресивною та раціональною. Поєднати національну ідею з марксизмом в інтересах утвердження незалежної соборної Української соціалістичної держави намагалася УСДП. Невдовзі верх у ній взяли пробільшовицькі сили, що орієнтувалися на УСРР. На відміну від Польської соціалістичної партії, УСДП не задовольнялася вимогою територіальної автономії Східної Галичини, а висловлювалася за “єдиний український соціалістичний фронт”. Її партійна преса пов’язувала майбутнє Західної України з радянською владою, ідеалізувала українізацію в УСРР, досить гостро критикувала політику Польщі у Східній Галичині, що й спричинило заборону її діяльності в 1924 р. У 1928 р. УСДП було відновлено, але істотного впливу на українсько-польські відносини вона вже не мала. Ліворадикальній ідеї представляла Комуністична партія Східної Галичини, створена в лютому 1919 р., пізніше Комуністична партія Західної України (КПЗУ). У 1938 р. Комінтерн розпустив Компартію Польщі, а разом із нею КПЗУ, звинувативши їх у фашистсько-націоналістичних збоченнях та опортунізмі, хоча вони були ініціаторами створення “Антифашистського народного фронту в Польщі” [15, с. 61–63].

Низка дослідників вказує на перехід центристських сил від конфронтації до порозуміння та компромісів із поляками, зокрема Української національно-демократичної партії, перетвореної в 1919 р. на Українську народно-трудова партію (УНДП). Її ліберально-демократичні та національно-державницькі орієнтири відображали інтереси значної частини західноукраїнського населення, насамперед інтелігенції. Головну мету партія бачила в об’єднанні всіх українських земель і створенні незалежної соборної держави, а для її досягнення була готова до співпраці з іншими політичними силами конструктивного спрямування, включаючи й польські. Провід партії протестував проти мандату Польщі на Східну Галичину, засуджував окупаційну політику польської влади, ущемлення прав українського населення. Разом із тим, частина лідерів УНДП, зокрема С. Голубович, усвідомлюючи, що більшовицька Росія була більшою небезпекою для України, ніж Польща, очевидно, під впливом Варшавської угоди 1920 р., висловлювався за польсько-українське зближення і примирення обох народів. На платформі УНДП у 1925 р. сформувалася найбільша та найавторитетніша західноукраїнська партія – Українське національно-демократичне об’єднання (УНДО), що базувалася на ідеології соборності та державної незалежності України. Вона вела боротьбу проти легітимізації чужоземного панування на Україні, парламентським шляхом прагнула виконання Польщею міжнародних і конституційних зобов’язань щодо Східної Галичини та Волині. У середині 1930-х років керівництво УНДО відгукнулося на заклик польського уряду прилучитися до задекларованої політики “нормалізації” і примирення, що спричинило кризу в партії, формування внутрішньої опозиції та гостру критику її з боку УСРР та ОУН. Подібної тактики щодо Польської держави дотримувалися й деякі інші партії центристської орієнтації. Відсутність єдності центристських сил, їх конфронтація з праворадикальними і, особливо, з лівими партіями послаблювали український рух і були на руку польським шовіністам. У 1938 р. українські політичні партії, у відповідь на формування Табору національної єдності поляків, утворили у Львові Контактний комітет для консолідації національно-демократичних сил у боротьбі за національно-територіальну автономію українського регіону.

Однією з особливостей новітньої історіографії є набагато більша увага до ролі в українсько-польських взаєминах духовенства та пастви Римо-Католицької та Греко-Католицької церков, діяльність яких традиційно мала державницьке спрямування. Основу міжконфесійного протистояння становили не релігійні розбіжності, а різне ставлення до створення Української держави у Східній

Галичини та Західній Волині, де, до речі, помітний вплив мало і православ'я. Якщо РКЦ рішуче захищала належність західноукраїнських земель до Польщі, “польськість і католицизм латинського обряду”, нехтуючи при цьому національні традиції, права й інтереси українського народу, то ГКЦ виступала як частина українського національно-визвольного руху та державотворчого процесу, була його духовним осердям. Дослідники історії церкви відзначають колосальний вплив на ситуацію у краї та політичні настрої українців митрополита УГКЦ А. Шептицького, який у листопаді 1918 р. благословив утворення ЗУНР, відіграв важливу роль у її утвердженні, виступаючи водночас за примирення з поляками і християнську справедливість. Міжконфесійна конфронтація, набувши гостроти заумов українсько-польської війни 1918–1919 рр., не вщухала протягом усього міжвоєнного періоду. А. Шептицький гостро критикував національну, культурну й економічну політику Польщі щодо Галичини та Волині, виступав проти їх колонізації та полонізації. У зв'язку з утвердженням більшовизму та безбожництва в Наддніпрянській Україні він вважав, що надання державницького статусу західноукраїнським землям є в інтересах Польщі та західних країн. Митрополит доклав багато зусиль для консолідації українських національно-демократичних сил, припинення “пацифікації”, співпраці греко-католиків і православних, виступав прихильником примирення поляків і українців, усіх християн [16, с. 181–186].

Можна погодитись з думкою В. М. Литвина про те, що на відміну від українського політикуму, в якому були сили, готові до пошуку компромісів і порозуміння з польською владою за умов певних поступок у задоволенні національно-культурних запитів українців, у політичних колах Польщі така готовність виявлялася рідко. Навіть опозиційні партії та рухи, критикуючі політику уряду, не відзначалися толерантністю в українському питанні. Більшість політичних партій правого та центристського спрямування, включаючи людовців (“Пяст”, “Визволене”), ендеків, сповідували ідею державного націоналізму, розглядали Польщу як мононаціональну державу, зверхньо дивилися на українців, підкреслюючи їх культурну та цивілізаційну нижчість, які, мовляв, не досягли рівня політичної нації. Натомість серед простих поляків, особливо давніх жителів Східної Галичини та Західної Волині, українофобські настрої проявлялися рідко. У сотнях сіл і містечок поляки й українці жили мирно і дружно, допомагали одні одним у господарстві, ходили в гості, укладали змішані шлюби. Існує немало свідчень про те, що до розпалювання польсько-української ворожнечі були причетні треті сили. Йдеться, зокрема, про геополітичні плани СРСР і Німеччини щодо створення кризової ситуації в Польщі, можливого її поділу між двома диктаторами, нищення українського самостійницького руху [17, с. 43–44].

Таким чином, новітня українська історіографія вважає, що поразка ЗУНР та окупація Польщею Східної Галичини та Західної Волині стали головною причиною гострого політичного та міжетнічного протистояння і протиборства західних українців і поляків у міжвоєнний період, а це негативно позначилося на українсько-польських відносинах загалом, на житті як українців, так і поляків. Конфліктні явища породжувала не лише національна політика влади, але й законсервовані в пам'яті обох народів взаємні образи та давній спір щодо належності цих земель і природного права українців як їх корінних жителів і найбільшої етнічної групи на самовизначення і власну державність. Недалекоглядним виявилось рішення Ради послів західних держав про надання Польщі мандата на Східну Галичину та Західну Волинь й ігнорування польським урядом міжнародних зобов'язань щодо надання краю автономії.

Наукове осмислення історіографії українсько-польських взаємин на західноукраїнських землях у міжвоєнний період, аналіз причин і наслідків їх

загострення дозволяє зробити ряд висновків і сформувати деякі повчальні уроки. Головним із них є утвердження думки про те, що лише демократична країна спроможна створити сприятливі умови для етнополітичного розвитку етнічних і національних громад, їх повноправної участі в політичному житті, задоволення їхніх культурних і духовних потреб. Уникнути конфліктів можна було шляхом порозуміння та пошуку компромісів, вирішення спірних питань на засадах права і взаємоповаги. Важливо зазначити, що дослідники дедалі ширше звертаються до психоаналізу міжетнічних процесів і причин конфліктів, насамперед польсько-українського, який мав історичний і геополітичний контекст, коренився в різному сприйнятті поляками й українцями нових реалій, породжених наслідками Першої світової війни та розпадом імперій.

Отже, історіографія українсько-польських взаємин у міжвоєнний період, попри вагомі надбання, потребує подальшого розвитку, подолання низки стереотипів, успадкованих від тоталітарних режимів. Поглибленого дослідження заслуговує ретроспективний погляд на з'ясування мотивів і причин міжетнічної конфронтації, ролі у ньому третіх сил, зокрема створеного російською історіографією образу “одвічного ворога” в особі “шляхетської Польщі”, спільного для росіян і українців. Цей аспект набуває особливої актуальності в умовах нинішньої агресії РФ проти України, її експансіоністської політики, намагання російської пропаганди перешкодити українсько-польському партнерству та євроінтеграційним процесам, у яких західноукраїнський чинник відіграє важливу роль.

Список використаних джерел

1. *Цепенда І.* Українсько-польські відносини 40–50-х років ХХ століття: етнополітичний аналіз / І. Цепенда. – К., 2009. 2. *Кугутяк М.* Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (ХІХ ст. – 1939 р.) / М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993; Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР / М. Литвин, К. Науменко. – Львів, 1995; Кучерепа М. Національна політика Другої Речі Посполитої щодо українців (1919–1939 рр.) / М. Кучерепа. – Луцьк, 1997; Макарчук С. А. Українська республіка галичан: Нарис про ЗУНР / С. Макарчук. – Львів, 1997; Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр. Проблеми взаємовідносин / О. Красівський. – К., 1998; Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. / М. Литвин. – Львів, 1998; Красівський О. Галичина у першій чверті ХХ ст. Проблеми польсько-українських стосунків / О. Красівський. – Львів, 2000; Комар В. Л. Концепція протеметизму в політиці Польщі (1921–1939 рр.) / Володимир Комар. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011; 3 історії українсько-польських відносин другої половини ХІХ – початку ХХІ ст. колективна монографія / [П. С. Федорчак, І. Є. Цепенда, В. Л. Комар та ін.]; за ред. П. С. Федорчака. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського нац. ун-ту ім. Василя Стефаника, 2011. 3. *Papirezynska-Turek M.* Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926. – Kraków, 1979; Chojnowski A. Koncepcie polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1979; Piotrkiewicz T. Kwestia ukraińska w Polsce w koncepcjach pilydczyny w latach 1926 –1930. – Warszawa, 1981; Koko E. Wolni z wolnymi. PPS wobec kwestii ukraińskiej w latach 1918–1925. – Gdańsk, 1991; Torzecki R. Polacy i Ukraińcy. – Warszawa, 1993; Mrocza L. Spór o Galicję Wschodnią. 1914 – 1923. – Krakow, 1998. 4. *Калакура О.* Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті / О.Калакура. – К.: Знання України, 2007. 5. *Макарчук С.* Українська республіка галичан: Нарис про ЗУНР / С. Макарчук. – Львів, 1997. 6. *Крамар Ю.* Українсько-польські взаємовідносини на Волині у міжвоєнний період (за документами Державного архіву Волинської області) / Ю. В. Крамар // Архіви України : наук.-практ. журн. / Держ. архівна служба України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Укр. ін-т нац. пам'яті, Нац. акад. наук України, Держ. центр збереження док. Нац. арх. фонду. – Київ, 2013. – № 3. – С. 115–126. 7. *Papirezynska-Turek M.* Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926. – Kraków, 1979. 8. *Зашикільняк Л.*, Крикун М. Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів. – Львів, 2002. – С. 450. 9. *Качараба С.* Еміграційна політика Польщі та її реалізація у волинському воєводстві (1921–1939 рр.) / С. Качараба // Волинська трагедія: через історію до порозуміння : матеріали Всеукр. наук. конф., м. Луцьк, 19–20 черв. 2013р. / уклад. А. Шваб. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. – С. 128–138. 10. *Панчук М.* Боротьба КПЗУ за ідейне й організаційне зміцнення

партійних лав і посилення впливу на маси / М. Панчук. – К., 1982. 11. *Кугутяк М.* Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.) / М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993. 12. *Швагуляк М.* Пацифікація: польська репресивна акція у Галичині у 1930 р. – Львів, 1993. 13. *Гаврилів І.* Українсько-польське протистояння у міжвоєнний період: форми і методи боротьби західноукраїнських політичних сил за відновлення державності України / І. Гаврилів // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук.пр. – Львів: Інститут українознавства НАН України ім. І. Крип'якевича, 2008. – Вип. 17. – С. 151–165. 14. *Книш З.* Власним руслем. Українська Військова Організація від осені 1922 до весни 1924 р. / З. Книш. – Торонто, 1964. – С. 19–21. 15. *Політичні партії Західної України.* – Львів, 1992. – С. 61–63. 16. *Марчук В.* Церква, духовність, нація: Українська греко-католицька церква в суспільно-політичному житті України XX ст. / В. Марчук. – Івано-Франківськ, 2004. – С. 181–186. 17. *Литвин В.* XX століття в українсько-польських відносинах / В. Литвин // Україна – Польща: історія і сучасність. Зб. у 2-х част. Ч. I. – К., 2003. – С. 43–44.

Олег Калакура

УКРАИНСКО-ПОЛЬСКИЕ ОТНОШЕНИЯ МЕЖВОЕННЫХ ЛЕТ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

Статья посвящена наиболее противоречивым аспектам украинско-польских отношений в Галиции и Волыни межвоенных годов XX в., в частности освещению их в исторической и политологической литературе.

Ключевые слова: украинско-польские отношения, современная украинская историография, межнациональные конфликты, межвоенные годы, Восточная Галиция, Западная Волынь.

Oleh Kalakura

THE UKRAINIAN-POLISH RELATIONS IN THE INTERWAR PERIOD IN THE MODERN UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY

The article deals with the most controversial aspects of Ukrainian-Polish relations in Galicia and Volyn in the interwar years of the twentieth century, as well as with their presenyentation in the historical and political science literature.

Key words: Ukrainian-Polish relations, the current Ukrainian Historiography, ethnic conflicts, the interwar years, Eastern Galicia, Western Volyn.